

ԺԱՄԱՆԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԳՈՐԺՈՑ ՎԱՐԳԱ- ՆԱՆՑ

ԺԱՄԱՆԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԸՍՑ ԵՂԵՇԻ ՊԸՏՄԱԳՐԻ ԵՒ ՂԱ-
ԶԱՐԱՑ ՓԱՐՊԵՑՈՑ.

(Եղիշէ. տպագրութիւն վենետիկ 1859. Ղազար, տպագրութիւն
վենետիկ).

ԵՂԻՇԷ եր. 7. «Մինչև յամն յերկրորդ Յազկերտի
արքայից արքայի, որդւոյ Վռամայ, . . . «Յարձակեցաւ ի
վերայ աշխարհին Յունաց, եհար մինչև ի քաղաքն Մճբին»:

Ըստ նորագոյն և ճշտագոյն հաշուոյ Յազկերտ Բ ի
թագաւորելը եղած է 438 օգոստոս 4 ին. որով
Միջագետաց յարձակումը պէտք է դնել 439 ա-
մարան վերջ, կամ աւելի լաւ 440 զարնան սկիզբ:

ԵՂԻՇԷ եր. 11. «Եւ զերկեամ մի կռուեալ ոչինչ. կա-
րաց ազգել նոցա» (այսինքն Քուշանաց):

Նոյն հաշուով այդ երկամեայն պէտք է դնել 441
և 442 ամառներուն: Առաջին տարուայ պատերազ-
մէն ետ կը դառնայ, իսկ երկրորդ տարուայ պա-
տերազմին վերջ հաստատուն բանակետդ կը կազ-
մէ ձորայ պահակին մօտ:

ԵՂԻՇԷ եր. 11. «Այսպէս ամ յամէ սովորութիւն կար-
գեաց, և իւր անդէն քաղաք բնակութեան շինեաց,
սկսեալ ի չորրորդ ամէ տէրութեանն իւրոյ, մինչև յամ
մետասաներորդ թագաւորութեանն իւրոյ: Ղարձեալ
եր. 15. «Եւ զայս առնէր սկսեալ ի չորրորդ ամէ մին-
չև ի մետասան ամն իւրոյ տէրութեան»:

Եթեմամեայ ժամանակաւ Հայոց գունդերը հեռու
պահելն և անուղղակի ուրացութեան ստիպելու
ջանքերը կ'իյնան 442 տարուոյ վերջէն մինչև 448
տարուոյ վերջերը:

ԵՂԻՇԷ եր. 16. «Արդ ի սկզբան երկոտասան ամի թա-
գաւորութեան իւրոյ գունդ կազմէր անհամար բազմու-
թեամբ. յարձակեալ հասանէր յերկիրն իտաղական . . .
Քուշանաց»:

Այդ յարձակման թուականը կը լինի ուրեմն 449 տարին, հարկաւ ամառը: Ասկէ ետքը կը կատարուին ուրացութեան բռնադատութիւնք և բանակցութիւնք և թղթակցութիւնք և վերջնական հրաման նախարարաց տրուած Պարսկաստան երթալու, որք կը տրուեն 449—450 ձմեռը:

ԵՂԻՇԷ եր. 38. «Իբրև հասին ի դուռն արքունի և ի Մեծի շաբաթու զատկին յանգիման լինէին Մեծի թազաւորին»:

Վերոյիշեալ 449—450 ձմեռը շատ մը գործողութիւններ կատարուած են զորս յիշել աւելորդ կը սեպեմք, և նոր 450 տարւոյ աւագ շաբաթ օրը կը ներկայանան նախարարք Յազկերտի, Նոյն տարւոյ զատիկը Ապրիլ 16 ին է, որով ներկայացած օրերնին կը լինի Ապրիլ 15. և հայկական շաբաթական տոմարով ահեկանի 13:

ԵՂԻՇԷ եր. 39. «Կէտ եղեալ զժամանակն, զամիսն վեցերորդ, տաքնապէին և ստիպէին արքունի հրամանաւ»:

Առ երեսս ուրացութենէ յետոյ Հայոստանէ մէջ կրակապաշտութիւնը սկսելու համար պայմանաժամ կը նշանակուի վեցերորդ ամիսը կամ ամսամուտը, որուն հալ ամիս չլինելը՝ առանց անունի և լոկ թուահամարի կարգով նշանակուելէն յայտնի է: Պարսկական տոմարն ալ Հայոց տոմարին նըման՝ 12 երեօնօրեայ ամիսներով և 5 աւելեաց օրերով կազմուած է. և տարբերութիւնն այն է որ հաստատուն կէտ առնուած է գարնամուտի օրը Մարտ 9-ին, և չորս տարիներու միօրեայ տարբերութիւնը փոխանակ 1460 տարիներու շրջանին վրայ ամբողջ նահանջ տարի մը աւելցնելու, 120 տարին մի անգամ նահանջ ամիս մը աւելցնելով կողղղուի և հաստատուն տարեմուտը Մարտ 9 ին կը դառնայ: Մեր քննած ժամանակին մերձաւորագոյն ուղղութիւնը 411-ին եղած էր, և անկէ մինչև 450, այսինքն 39 տարիներու մէջ 9 օր միայն յետաձգում տեղի ունեցած էր, և տարեմուտը այսինքն առաջին ամսոյ կամ Փրաւարտինի ամսա-

մուտը փետրվար 28-ին եկած լինելով, վեցերորդ ամսոյ կամ Շաբթվարովի ամսամուտը պիտի լինէր յուլիս 28-ին: Ապրիլ 15 էն՝ յորում թագաւորին ներկայացան, մինչև Յուլիս 28 մերձաւորաբար երեքուկէս ամսական պայմանաժամ մը տրուած կը լինի նախարարաց որ երթան իրենց երկիրն ալ կրակապաշտութեան դարձնեն:

ԵՂԻՇԷ եր. 40. «Մինչեւ ի Նաւասարդէ ի Նաւասարդ, ասէ, յամենայն տեղիս... բարձցին կարգք եկեղեցւորս... «Հայս ամենայն որ ասացաք առ ժամանակ մի մինչեւ 1 գլուխ տարւոյ կատարեսցին ամենեքեան, և զայլն ամենայն առ յապալ պատրաստեսցին»:

Սոյն տարւոյ Նաւասարդի մէկը Օգոստոս 6-ին է և հաջիւ ինն օրով կը տարբերի Պարսից վեցերորդ ամսոյն սկիզբէն, հետեւաբար ինչ որ Պարսից համար վեցերորդ ամիս էր, Հայոց համար Նաւասարդ էր, որ և կրօնական և քաղաքական մեծ նշանակութիւն ունէր: Նաւասարդին կրակապաշտութիւն սկսած ատեն հնար չէր որ նոյնօրին վերջանայր, հետեւաբար Նաւասարդէ Նաւասարդ ամբողջ տարի մը, այսինքն 450 օգոստոս 6 էն մինչև 451 օգոստոս 5 պայմանաժամ հաստատուած էր. քրիստոնէութիւնը բնաջինջ ընելու և կրակապաշտութեան ամեն տեղ տիրող կրօնք լինելուն:

ԵՂԻՇԷ եր. 44. «Իսկ գունդն Հայոց ամենայն օգնականօքն հանդերձ և մոգացն բազմութեամբ յամսեանն չորրորդի եկին հասին յաշխարհն Հայոց»:

Ուրացելոց և Մոգուց խումբը իւր գործողութիւնները պատրաստելով, պայմանաժամէն յառաջ ճանապաղ եղած և Հայաստանի սահմանագլուխը հասած է: Չորրորդ ամիսն ալ առանց անունի յիշուած, դարձեալ պարսկական ամիսն է, որ է Տիր ամիսը, օրոյ ամսամուտն ալ այն տարի Մայիսի 29-ին կիլնար, բայց ամսաթիւը որոշուած չլինելուն քանի որ յետոյ կրնամ դնել հասնելուն թուականը:

ԵՂԻՇԷ եր. 44. «Եւ եղև յետ աւուրց քսան և հնգից Մոգպետն ինքնին մոգօքն հանդերձ հասանէր մեծաւ

գորութեամբ քակել զգրունս եկեղեցւոյն յաւուր միաշաբաթուս:

Անգղ դիւղի եկեղեցւոյն վրայ յարձակումն է գորկը վանեն գիւղացիք գլխաւորութեամբ Ղևոնդ երիցու: 25 օրերը պէտք է հաշուել Ծաղկոտն գաւառին մէջ հասնելէն, որոյ վերջին օրը կերակի մըն է: Սալիս 29-էն 25 օր անցնելէ յետոյ կիրակին յունիս 25 ին կիլնայ, և 450 Յունիս 25 կիրակի օրը պէտք է նշանակել իբրև ս. Ղևոնդի արիութեան թուականը: Աւելորդ չէ լիշել թէ այդ 25 օրերու մէջ նոյն ինքն մոգերու հետ գտնուող ի ներքուստ ուխտաւահ նախարարները կրցան քաջալերել Անգղցոց դիմադրութիւնը:

ՂԱԶԱՐ. եր. 208. «Եւ կատարեալ զայս ամենայն գործըս ըստ ասելոցս կարգաւ, դադարեցին անդէն զաւուրս տօթոյն և ապա փութացան իջանել յԱյրարատ գաւառս: Ուխտաւահները իրենց դիմադրութեան կը ձեռնարկեն 450 տարւոյ ամառնային սաստիկ տօթեւէն ետքը:

ԵՂԻՇԷ. եր. 61. «Ողջ և առողջ հասուցեալ յաւուրս երեսուն մերձ ի սահմանս հայրենի աշխարհին... Քանզի ժամանակ ձմեռայնոյ հասեալ էր»:

ՂԱԶԱՐ. եր. 219. «Ձուեցին միաբան ամենեքին յաշխարհէն Աղուանից յերկիրն Հայոց ի գաւառն Այրարատայ և անդ զաւուրս դառնաշունչ օդոյ ձմեռայնոյն ըստ տօլորութեան իւրեանց դադարեալք փութացին առհասարակ անձկով զաւուրս դարնանային ամսոյն տեսանել»:

Վարդանի գունդը ձմեռան սկիզբ երեսուն օրով Աղուանից աշխարհէն կը դառնայ Այրարատ, որ կը կատարուի 450 Նոյեմբեր, կամ Հայոց Տրէամսին վերջը:

ԵՂԻՇԷ. եր. 62. «Պատուէր հրամանի տուեալ աշխարհին զողջոյն ամիս Քաղոց պահօք և աղօթիւք առնել խնդրուածս առ Աստուած, և զտօն պատերազմացն յաղթութեան խառնել ի սուրբ տօն յայտնութեան Քրիստոսի»:

Յիշեալ տարւոյ Քաղոցը կսկսի 450 դեկտեմբեր 4 ին

և կը վերջանայ 451 յունուար 2-ին, որ կը պատասխանէ Յիսնակաց պահոց, զոր ակելի խստութեամբ կը հրամայուի պահել: Իսկ Աստուածայայտնութեան տօնը 451 յունվար 6 շաբաթ օր կիլնայ Արացի 4-ին, և շատ լաւ կընար ըսուիլ թէ Քաղոցի պահքը պատրաստութիւն է Քրիստոսի Յայտնութեան:

ՂԱԶԱՐ. եր. 221. «Եւ կատարեալ զաւուր ձմերային ցրտաշունչ օդոյն և հասեալ ի տօն մեծի Զատիկին: Դարձեալ եր. 222. «Ազգ առնէր ուխտապահացն, որք յաղագս տօնի աւուրցն երթեալք էին ի տունս իւրեանց կատարել զտօնն Զատիկի առ ընտանիս իւրեանց»:

451 տարւոյ Զատիկը Ապրիլ 8 ին էր որ հայոց շարժական տոմարով կուգայ Ս.հեկանի 6 ին, որ ձմերան վերջանալուն թուական է այն երկիրներու համար:

ԵՂԻՇԷ. եր. 92. «Եւ քանզի գարնանային էր ժամանակն ծաղկալից դաշտքն դառնային յորդահոսանս արեանց բազմաց»:

ՂԱԶԱՐ. եր. 226. «Իսկ ի յաւուր ուրբաթու Մեծի տօնին Պենտեկոստէին, դիմեալ հասանէին»:

Այս յիշատակուած ուրբաթ օրուան յաջորդող շաբաթ օրն է որ տեղի կունենայ Աւարայրի պատերազմը: Ղազարու բացատրութիւնը իմացուած է սովորաբար իբր Հոգեգալստեան ութօրէից մէջ ինկող ուրբաթը և անոր յաջորդող շաբաթը, և որովհետեւ 451 տարւոյ Հոգեգալստեան Մայիս 27-ին կիլնար, Աւարայրի պատերազմին թուական նշանակուած է Յունիս 2: Սակայն Հոգեգալստեան յաջորդող ուրբաթը Պենտեկոստէի ուրբաթ չէ. այլ Եղիական պահոց ուրբաթ, կամ հին բացատրութեամբ՝ Ամարան Աղուհացից առաջին շաբաթուն ուրբաթն է և երբէք Պենտեկոստէի հետ յարաբերութիւն չունի և անկէ անուն չառնուր: Իսկ շաբաթ օրը յորում պատերազմը տեղի ունեցաւ նոյնպէս Պենտեկոստէ չէ, այլ Երեմիա մարգարէի տօն է, և հետեւաբար Պենտեկոստէն անուն չկընար

առնուել: Յետ դարուց սոյն օրը վախճանած է Գրիգոր Վկայասէր կաթողիկոսը և օրը բացատրելու համար Ուռհայեցին կը գրէ. «Յառաջին շաբաթն ամարան աղուհացիցն յաւուր շաբաթու» (եբ. 372), և Վարդան կը գրէ. «Յաւուր շաբաթու ի յինսակսն ամարան ի տօնի Երեմիայի մարգարէի» (եբ. 114): Դարձեալ Ղազար (եբ. 227) ուրբաթ երեկոյին համար կ'ըսէ. «Եւ հասեալք ի ժամ երեկոյին և զկանոն պաշտաման ժամու աղօթիցն ըստ սովորութեանն լցեալ զուարճանային չափաւոր ուրախութեամբ կերակրովքն»: Այսպիսի բացատրութիւն մը չպատշաճեր պահք ուրբաթի մը. և այն ալ աղուհացից կամ յինսակաց պահոց ուրբաթի մը, բայց շատ լաւ կրնայ պատշաճիլ ուտիք օրուան մը, որպիսի էր Հոգեգալստեան նախընթաց և յինանց վերջին ուրբաթ օրը: Տօնացոյցները կը վկայեն համաձայնութեամբ թէ ուտիքը կատարեալ էր յիսուհն օր Ձատկէն մինչև Հոգեգալուստ. և Հոգեգալստին տէրունին ալ ուտիքն ալ կը վերջանար, և յաջորդ օր պահք կսկսէր: Ենորհալին եղաւ որ Հոգեգալստեան տօնը եօթնօրէք ըրաւ, և հրամայեց միանգամայն որ Համբարձումէ Հոգեգալուստ ինն օր պահք ըլլայ, կամ գոնէ երեք օր պահք պահուի, ինչպէս որ մենք ալ այժմ կը կատարեմք: Վահմանեաց զի ի Համբարձմանէ մինչև ի Պենտեկոստն պահս պահեսցեն, և թէ ծանր թուի զբովանդակն պահել, զչորեքշաբաթին և զուրբաթսն պահեսցեն, որ է երեք օր ըստ սուրբ Երրորդութեան: Արդ Հոգեգալստեան նախընթաց ուրբաթ օրը շատ լաւ կրնային Աւարայրի բանակին զօրավարք և զօրականք և իրենց հետ եղող եպիսկոպոսունք և քահանայք կերակրով զուարճանալ և ուրախութիւն ընել:

Ուրեմն հարկ է ամենայն ճշտութեամբ հաստատել թէ Աւարայրի պատերազմի թուականն է 451 տարւոյ Մայիս 26 ը և ոչ յունիս 2-ը, շաբաթ օր, և վերջին օր յինանց և լրումն տնօրինակա-

նաց: Իսկ Հայոց Մարերի 26 թուականը զոր կը լիշէ Չամչեան, երբէք պատմութեանց մէջ չկայ, ալլ յունիս 2-ը առնելով զայն հայ մասոց վերածած է, սակայն այս մասին ալ փոխանակ բուն հայկական շարժական կամարին հետեւելու, ինչպէս էր ժամանակին սովորութիւնը, սարկաւազագիր հաստատուն տոմարին հետեւած է որ յետ ժամանակաց կարգադրուեցաւ: Շարժական տոմարով յունիս 2 ը հաշուելով կունենալինք Մարգաց 1. ալլ որովհետեւ ալք թուականը սխալ է ուստի շարժական տոմարով Մայիս 26 ը պէտք է հաշուել Մարերի 24: Հայագէտն Բրոսէ (Brosset, հատ. Ա. եր. 57) կը գրէ թէ ինքն ալ առաջ Պենտեկոստէի նախընթաց ուրբաթը հաշուած էր, ալլ յետոյ Չամչեանի ենթադրութեան հետեւած:

ՂԱԶԱՐ. եր. 249 «Նենգաւորն Վասակ յերեքտասաներորդում ամի Յազկերտի արքային Պարսից, և ինքն չուարարեալ և ալլն»:

Նախարարաց և քահանայից բանտարկութիւնը և Պարսկաստան տարուիլը, և Վասակին անոնց հետ երթալը, պատերազմէն վերջը եղաւ. 451 ամարան, որովհետեւ Յազկերտի 18-րդ տարին կը լրանայ Օգոստոս 4 ին. ուստից յառաջ պէտք է դնել ձերբակալութիւնները և ուղևորութիւնները:

ԵՂԻՇԷ եր. 101. «Իսկ զսուրբ քահանայսն վասն զի կապանօք տանէին, յետ երկուց ամսոց և քսան աւուր հասանէին ի ձմերոցն արքունի»:

Ութսուն աւուրց ճանպորդութիւնը կրնայ երկար երևիլ, բայց կապանօք երթալու պայմանը կը բացատրէ երկարութիւնը: Ղազար ալ կը պատմէ (եր. 212) թէ ինչպէս քահանայք կանուխ ճանպալ ելնելէն յետոյ Վասակ կուգայ, կը հասնի և անցնելով աւելի առաջ արքունիք կերթայ:

ԵՂԻՇԷ եր. 110. «Արդ ի վեշտասաներորդի ամի տէրութեան նորին թագաւորի» այսինքն Յազկերտի:

ՂԱԶԱՐ եր. 287. «Մինչև յամս վեշտասաներորդ թագաւորութեան իւրոյ»:

ԱՍՈՂԻԿ ԵՐ. 79. «Եւ յետ պատերազմին Վարդանայ զկնի երկուց ամաց սուրբ Ղեւոնդեանք Յովսեփաւ հայրապետաւ կատարեցան: Ըստ որում ստուգեալ մեր գոմօ թագաւորացն գտաք հանդիպեալ ի հնգետասան ամն Յազկերտի և յերեքն Մարկիանոսի»:

Ասողիկի հաշիւը կը տանի զմեզ 453 տարին, և Եղիշէի և Ղազարու թուականն ալ հակառակ չը դառնար եթէ դիտեմք, որ երկուքն ալ իբր գըլխաւոր դիպուած ի նկատի կառնուն Քուշանաց նոր պատերազմը որ 453 աշնան մօտ տեղի ունեցաւ, ճիշդ ու ճիշդ Յազկերտի 15 ըդ տարւոյն լրանալուն և 16 ըդ տարւոյն լրանալուն կիյնալ, և պատերազմն ալ նոր տարւոյն կը պատշաճեցուի:

ԵՂԻՇԷ ԵՐ. 142. «Եւ կատարեցան սոքա վեցեքեան...

» որ քսանեհինգ էր Հրոտից ամսոյ»:

ՂԱԶԱՐ. ԵՐ. 343. «Եւ այսպէս ի վեշտասաներորդում ամի թագաւորութեան Յազկերտի, որ օր քսանեհինգ ըր ամսոյն Հրոտից պսակեցան սուրբքն վեցեքեան»:

ՂԱԶԱՐ. ԵՐ. 292. «Եւ այսպէս վկայեցին սուրբքն (Սամուէլ և Աբրահամ) յամսեանն Հրոտից որ օր եօթն էր ամսոյն»:

ԵՂԻՇԷ. ԵՐ. 111. «Հրաման ետ վասն երկուցն որ անդէն ի կարաւանին առ իւրն էին, Սամուէլ և Աբրահամ, զի գաղտ կորուսցեն զնոսա»:

ԱՍՈՂԻԿ. ԵՐ. 80. «Կատարեցան յամսեանն Հրոտից, որ օր քսանեւ վեց էր ամսոյն, նոյն Յուլիսի, յաւուր կիւրակէի»:

Վերոյիշեալ 453 տարւոյ Հրոտից ամիսը կսկսի Յուլիս 1-ին, չորեքշաբթի օր, և Հրոտից 26-ը յուլիս 26 է և օրն ալ կիրակի, և Ասողիկի թէ Հրոտից 26 ը Յուլիս 26 նշանակելը և թէ օրը կիրակի ցուցնելը կատարելապէս կը պատասխանեն 453 թուականին: Այլ եթէ Հրոտից 25 առնունք ըստ Եղիշէի և Ղազարու կունենանք Յուլիս 25. և օրը շաբաթ: Շատերէն Յազկերտի 16-ը տարին դէպ իւր վերջը առնուելով, Ղեւոնդեանց նա. հատակութիւնը կը դրուի 454 տարւոյ Յուլիսին.

և այն ստեն Հրոտից 25 կլինի Յուլիս 25 և օրը դարձեալ կիրակի: Ասողիկի Հաշիւը կը վերադասուի անոր համար որ կը ճշդէ Վարդանանց և Ղևոնդեանց միջոցը երկու տարի, և տուած ամսաթիւն ալ և օրն ալ կը համապատասխանէ այդ պայմանին, սակայն Եղիշէի և Ղազարու պատմութիւնները երբէք միջոցին տևողութիւնը չեն լիշեր: Յայտնաւորքը Ղևոնդեանները կը դնէ Հրոտից 25 ին, և Վարդանեանները Հրոտից 30 ին, սակայն վերջինը բնաւ ճշդութեան նշան չունի:

Սամուէլի և Աբրահամու վկայութիւնը Հրոտից 7 ին, կամ Յուլիս 7-ին երեքշաբթի օր դրուելով միայն 19 օր տարբերութիւն կունենայ Ղևոնդի և ընկերաց նահատակութենէն, և ոչ թէ տարի մը ինչպէս ոմանք կը կարծեն. զի ըստ երկուց պատմագրաց Սամուէլ և Աբրահամ նահատակուեցան ի Վարդգէս (Ղազար եր. 292) կամ ի Վատգետոս (Եղիշէ եր. 139), և Դենշապուհն ալ օր անաջ ճանպաղ ելած էր երթալ ի Նիւշապուհ օր միայն 15 օթևանով հեռու էր (Եղիշէ. եր. 111) և հասածին պէս քահանաները տարաւ ի Ռեվան, մէկ օրուան ճանպաղ հեռու, և միւս օր նահատակեց անապատին մէջ կալանաւոր նախարարներէն գաղտնի:

ԵՂԻՇԷ. եր. 153. Նախարարք Հարեւշդոմ Շապուհի միջնորդութեամբ, իբր կալանաւոր նկատուելով հանդերձ պատերազմի գացին, և «Առաւելեալ գտան ի գործ արութեան», ապա «Յանդիման եղեն Յազկերտի»: Սա «Խոստացաւ տալ նոցա զիւրաքանչիւր իշխանութիւն», այլ այս խոստումը չկատարած «Հասանէր վախճան թագաւորին լիննևտասներորդ ամի թագաւորութեան իւրոյ»: Այս պատճառաւ «Երկու որդիք նորա ի վերայ թագաւորութեան կռուէին»: Այդ միջոցին «Ապստամբեաց և Աղուանից արքայն», հետևաբար «Վասն այսր ամենայնի յապաղումն եղև չարձակելոյն նորա յաշխարհն»:

Յազկերտ մեռաւ 457 ին և այս տարին պատահեցան վերոյգրեալքն: Յազկերտի թագաւորութեան

Թուականը կը լինի և ուրեմն 438 էն 19 տարի մինչև 457. և այս Թուականին կսկսի Պերոզի Թագաւորութիւնը, որուն դայեակն Ռահամ Միհրան սպաննեց երէց արքայորդին Որմիզդը:

Եղիշէ եր. 155. «Եւ ի նմին հինգերորդ ամին զբազմաց նոցա անդրէն զկեանսն շնորհեաց, և այլոցն առ յոյսն խոստացաւ յամն վեցերորդ միանգամայն արձակել զամենեսեան կենօք և պատուով»:

Պերոզի 5 ըդ տարին կը հասնի 461-ին, որ տարին իսկութեամբ ներողութիւնը կը տրուի, և կը լրանայ նախարարաց գերութեան տասնամեայ միջոցը 451—461, որ աւելի ճշտութեամբ գրուած է «զինն ամ և զվեց ամիս» (Եղիշէ, 150): Պերոզի 6 ըդն է 462 տարին, և այս կը լինի գերութեան աւարտը և նախարարաց դարձին տարին, բայց տարւոյն վերջերը առնելով, որպէս զի 451 Մայիսի վերջէն յորում պատերազմը կը լինի և պատժաւորաց ժամանակը կսկսի մինչև 462 Մայիս տասնումէկ տարիներ լրանան և անկէ ետքը 12-րդ տարին սկսելուն 462 աշնան միջոցին դարձը գործադրուի, երբ արդէն սկսած է «երկոտասաներորդ ամն պատժաւորացն»:

Դիտելի է միայն զի Եղիշէ գիտէ Աբրահամու դարձը (եր. 148), որ նախարարաց դարձին հետ միևնոյն տարին տեղի ունեցաւ, բայց կարծես թէ չգիտեր նախարարաց դարձը և կըսէ. «բայց ի տեղի այսր ինձ դարձեալ գալ պիտի». (եր. 155): Սակայն հնար չէ ըսել թէ Եղիշէ տակաւին տեսած չէ նախարարաց դարձը. ընդ հակառակն այդ փառաւոր պարագայն և ուրախալի եղելութիւնը իրենց մանրամասնութիւններով առանձինն գլխոյ նիւթ ընելու կամք կը ցուցնէ: Ղազար ալ համաձայն է. «Որք եկեալք ի տունս իւրաքանչիւր յամի վեցերորդի Թագաւորութեան Պերոզի և կեցեալք իւրաքանչիւրոց ըստ սահմանելոյ ի Տեառնէ» (եր. 375), այսինքն է 462 աշնան. կամ ձմեռան մէջ դէպի սկիզբն 463 տարւոյ: Տարիներու

ալդ կերպ հաշուելուն կը նպաստէ Հայոց տոմարն ալ, որոյ տարեգլուխը կը յարմարի Յազկերտի և Պերոզի տարիներուն: Յազկերտ կը թագաւորէ Օ. դոստոս 4. ին և նոյն 438 տարւոյ Նաւասարդը կսկսի Օգոստոս 9. ին: Պերոզ կը թագաւորէ Յուլիս 30 ին և նոյն 457 տարւոյ Նաւասարդը կսկսի Օ. դոստոս 4. ին: Հայ թուականը և թագաւորական թուականը նոյն կերպով կը քայլեն և տարիներուն սկիզբը կամ մէջը կամ վերջը նշանակուած չլինելուն, հնար է համեմատութիւններէ օգտուիլ և դիպուածի մը միւս դիպուածէ համեմատական հեռաւորութեանց վրայ պէտք եղած ուսումնասիրութիւնները ճշդել, առանց առերևոյթ անհամաձայնութիւններէ շփոթելու:

Օ.

